

تحلیل وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محله‌های حاشیه نشین شهر اهر

نادر زالی: استادیار شهرسازی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران*

جواد پورفتیحی: دانشجوی کارشناس ارشد برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

دریافت: ۱۳۹۰/۱/۲۵ - پذیرش: ۱۳۹۰/۸/۲۲، صص ۱۰۴-۸۹

چکیده

حاشیه نشینی همواره در طول چند دهه اخیر چالش اصلی شهرها بوده است و بعد از تجربیات مختلف برخورد قهری، آنچه که اکنون توسط سازمان‌های بین‌المللی توصیه شده، رویکرد توانمندسازی است که به جای حمایت‌های مالی، بر توانمندسازی حاشیه نشینان با تاکید بر ماهیت درونزایی حل مشکل استوار شده است. روش این تحقیق اسنادی و پیمایشی است و با هدف تحلیل کلی از وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محلات حاشیه نشین شهر اهر و تلاش برای ارائه راهکارهایی برای ساماندهی آنها است. در این تحقیق حاشیه نشینان شهر اهر به عنوان محدوده پژوهش در ۴ محله اصلی شناسایی و بررسی شده‌اند. حجم نمونه از طریق رابطه کوکران به تعداد ۳۲۰ نمونه تصادفی مشخص شده و ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و فضایی محلات مذکور به وسیله پرسشنامه گردآوری و با نرم افزار SPSS تحلیل شده است. همچنین با استفاده از رویکرد SWOT ضمن شناسایی مشکلات، راهکارهای توانمندسازی در ابعاد مختلف کالبدی، اقتصادی و اجتماعی ارائه شده است. نتایج نشان دهنده آن است که بیش از ۹۰ درصد ساکنان محله‌های حاشیه‌نشین از روستاهای اطراف شهرستان اهر به این محلات مهاجرت کرده‌اند که در شله‌بران این رقم نزدیک به ۹۵ درصد است. همچنین بیش از ۸۰ درصد مهاجرت‌ها به صورت خانواری است و مهاجرت انفرادی کمتر از ۲۰ درصد است. از نظر شغلی نیز به طور متوسط ۴۵ درصد ساکنان کارگر هستند که متوسط درآمد آنها بین ۱۵۰-۱۰۰ هزار تومان است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد محلات شله‌بران و نیروگاه از وضعیت اجتماعی، اقتصادی و کالبدی محرومتری برخوردار بوده و محله چلب وردی نسبت به سایر محلات از وضعیت مناسبی برخوردار است. مشکل مالکیت، وضعیت نامناسب مسکن، سیستم دفع فاضلاب و دسترسی‌ها از جمله مشکلات جدی ساکنان است.

واژه‌های کلیدی: اسکان غیر رسمی، توانمندسازی، شهراهر، حاشیه نشینی، مشکلات شهری

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مساله

اسکان غیر رسمی از پیامدهای نامطلوب شهرنشینی در جهان معاصر است که بویژه در نتیجه صنعتی شدن شتابان و نابرابریهای منطقه‌ای شکل گرفته است (زیاری و نوذری، ۱۳۸۸: ۲۱). این موضوع از جمله چالش‌های مهم فراروی مدیریت شهری در جهان معاصر است که دستیابی به پایداری شهری را با مشکل جدی مواجه ساخته است (شهیدی، ۱۳۸۶: ۴۴). در دهه‌های اخیر صاحب نظران به منظور سامان دادن به این مشکل به روش‌های گوناگون با آن برخورد کرده‌اند.

بر اساس مطالعات سازمان ملل، حاشیه نشینی و آلونک نشینی چالش اصلی شهرنشینی در هزاره سوم خواهد بود. این مطالعات تأکید می‌کنند که حاشیه‌نشینی دیگر یک مقوله جمعیت‌شناسی شهری صرف نیست، بلکه پدیده‌ای اقتصادی اجتماعی است و در برنامه‌های توسعه باید به عنوان یک هدف اصلی بدان نگریست. وجود این مناطق یک پدیده جهانی بوده و دلایل شکل‌گیری این پدیده متنوع و متعدد است که ممکن است از مکانی به مکان دیگر متفاوت باشد (Akhter, 2004: 2).

اسکان غیر رسمی یکی از چهره‌های بارز فقر شهری است که در درون یا مجاور شهرها به شکلی خودرو، فاقد مجوز ساختمان و برنامه ریزی رسمی شهرسازی، با تجمعی از اقشار کم درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل می‌گیرد و با عناوینی همچون حاشیه نشینی، اسکان غیر رسمی،

سکونگاههای خودرو و نابسامان نامیده می‌شود. با توجه به نارسا بودن اصطلاح حاشیه نشینی و آلونک نشینی برای کلیه اشکال این پدیده، اصطلاح اسکان غیر رسمی بکار می‌رود. از این رو اصطلاح اسکان غیر رسمی شامل حاشیه نشینی و اشکال متعدد است (کمانرودی، ۱۳۷۷: ۱۹). از دلایل اصلی افراد در انتخاب این مناطق و ترجیح آن بر سایر مناطق شهری، پایین بودن ارزش ملک، قیمت زمین و اجاره بهای مسکن است (Veddeled, 2003:3).

اسکان غیر رسمی به معنای اعم، شامل تمام کسانی است که در محدوده اقتصادی شهر ساکن‌اند ولی جذب اقتصاد شهری نشده‌اند (حاج یوسفی، ۱۳۸۲: ۱۸۲). جاذبه شهرنشینی و رفاه شهری، این افراد را از زادگاه خویش کنده و به سوی قطبهای صنعتی و بازارهای کار می‌کشد و اکثراً شامل مهاجرین روستایی است که به منظور گذراندن بهتر زندگی راهی شهرها می‌شوند.

افزایش جمعیت شهری موجب تشدید روز افزون تقاضا برای مسکن شده و بر دامنه مشکلات موجود افزوده است. ناکارآمدی بازار مسکن در عرضه سر پناه مناسب و قابل حصول، قشرهای کم درآمد بویژه مهاجرین روستایی را به حاشیه شهرها رانده و اسکان غیر رسمی در قالب خانه‌های زیر استاندارد را مأمّن و مأوای آنان ساخته است. طبق آمار در سال ۱۹۹۶ حدود ۲۵ درصد جمعیت جهان فاقد خانه‌ای در شأن زندگی انسانی بوده‌اند. آمارهای رسمی اسکان بشر سازمان ملل متحد نشان می‌دهد در سال ۲۰۰۳ حدود یک میلیارد از جمعیت شهری جهان در مناطق حاشیه

استان آذربایجان شرقی محسوب می‌شده است. عدم تعادل در برخورداری از امکانات، سبب مهاجرت بخش گسترده‌ای از مهاجران از روستاهای اطراف به مرکز شهرستان یعنی شهر اهر و بخشی دیگر به شهر تبریز شده و نمود فضایی و کالبدی آن در محلات حاشیه‌ای شله بران، چلب وردی، نیروگاه و ولی‌امر شهر اهر قابل مشاهده است.

در سالهای اخیر روند توسعه مناطق حاشیه نشین شهر اهر به حدی بوده است که از نظر کالبدی بخش عمده‌ای از فضای فیزیکی و مساحت شهر در نیمه شرقی شهر متعلق به فضاهای غیررسمی شهری به صورت پراکنده و نامنظم با محیط بسیار نامناسب شده و نگرانی اجتماعی جدی را در میان مدیران شهری و منطقه‌ای ایجاد کرده است.

۱-۲- اهمیت و ضرورت

شدت توسعه محلات حاشیه شهر اهر و سرعت روزافزون مهاجرتها و اسکانهای غیر رسمی از یک طرف و عدم توانایی شهرداری و نهادهای مربوطه در بهسازی بافتهای غیررسمی و ساماندهی آنها از طرف دیگر ضرورت تحقیق در خصوص امکان توانمندسازی ساکنان غیررسمی را اجتناب ناپذیر ساخته است که این مقاله به دنبال بررسی چالش‌های ساکنان غیر رسمی و رویکرد توانمندسازی در شهر اهر است.

بی تفاوتی نسبت به این تغییرات سریع و مسامحه در برخورد با این جریان، باعث گسترش سریع اسکان غیر رسمی گردیده و برای ساکنان به نوعی حق مالکیت و حق سکونت ایجاد کرده است که می‌تواند

زندگی می‌کردند. طبق برآوردهای بانک جهانی تا سال ۲۰۲۵، ۸۸٪ از مجموع رشد جمعیت جهان در نواحی شهری وسیع اتفاق خواهد افتاد و ۹۰٪ از این رشد شهری در کشورهای در حال توسعه جذب خواهد شد (Thorns, 2002: 2). گزارش چالش‌های آلونک نشینی سازمان ملل حاکی است حداقل ۴۰ درصد سکونتگاههای جهان به عنوان آلونک طبقه بندی می‌شوند ۳۱ درصد جمعیت شهری کل جهان، ۴۳ درصد جمعیت شهری کشورهای در حال توسعه، ۷۸/۲ درصد جمعیت شهری کشورهای کمتر توسعه یافته و حدود ۶ درصد در کشورهای توسعه یافته در حاشیه شهرها زندگی می‌کنند (UN, 2003: 3). بنابراین این یکی از موانع عمده توسعه پایدار شهری به ویژه در جهان سوم، نرخ حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی است.

در ایران اسکان غیررسمی با رشدی سریع‌تر از رشد شهرنشینی مواجه بوده که درون یا مجاور شهرها به شکل خودرو، فاقد مجوز ساختمان و برنامه رسمی شهرسازی با تجمعی از اقشار کم درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل گرفته است. در حال حاضر اسکان کم درآمدها، ساماندهی و توانمندسازی ساکنان بافت‌های نابسامان شهری از موضوعات و مسائل مهم توسعه شهری کشور است.

شهرستان اهر به دلیل شرایط طبیعی مستعد کشاورزی و وجود روستاهای متعدد با جمعیت زیاد، با تشدید فاصله شهر و روستا شاهد جریان‌های مهاجرتی گسترده‌ای از روستا به شهر و شهر به شهرهای بزرگ بوده و این شهرستان در هر دو دهه سرشماری اخیر به عنوان مهاجرفرست‌ترین شهرستان

تبعات خاص اجتماعی نیز به دنبال داشته باشد. در خصوص شهر اهر به دلیل گسترش سریع اسکان‌های غیر رسمی و مستاصل ماندن نهادهای رسمی در برخورد با آنها به دلیل ماهیت زنجیره‌ای مهاجرت‌ها، مشکل جدی در حاشیه نشینی شهر اهر است که در این مقاله سعی می‌شود ضمن بررسی نقاط ضعف و قوت و با توجه به فرصت‌های موجود و تهدیدهای پیش روی، نحوه ساماندهی حاشیه‌ها با رویکرد توانمندسازی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و راهکارهای لازم در این خصوص ارائه گردد.

۱-۳- اهداف تحقیق

هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت اقتصادی اجتماعی و کالبدی حاشیه نشینان شهر اهر در محلات شله بران، چلب وردی، ولی امر و نیروگاه است که در مرحله دوم بعد از شناسایی، برنامه ساماندهی مبتنی بر توانمندسازی ارائه خواهد شد. در قالب همین هدف کلی، اهداف فرعی زیر نیز دنبال خواهد شد:

- شناسایی ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی جمعیت ساکن در مناطق حاشیه نشین اهر
- بررسی وضعیت کالبدی و فضایی محلات حاشیه نشین شهر اهر
- تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید با

رویکرد SWOT

- ارائه راهکارها و راهبردهای اجرایی جهت ساماندهی و توانمندسازی محلات

۱-۴- پیشینه پژوهش

موضوع حاشیه نشینی و ابعاد مختلف آن از موضوعات پیچیده شهری بخصوص در کشورهای

جهان سوم بوده و تاکنون مطالعات و تحقیقات گسترده‌ای در این خصوص انجام شده است. از آخرین تحقیقات علمی بدست آمده در این خصوص می‌توان به بررسی چالش‌های حاشیه نشینی در شهرستان کوهدشت استان لرستان اشاره کرد که نتایج آن توسط یاسر محمدی و دیگران، در مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی نیز به چاپ رسیده است. چارچوب برنامه‌ریزی روش‌گرا: ارتقای سکونتگاه‌های غیر رسمی بندر عباس، موضوع پژوهش علمی دیگری است که توسط دکتر فرانک سیف الدینی انجام شده است. نتایج آن در پژوهش‌های جغرافیایی به چاپ رسیده است. بررسی ابعاد حاشیه نشینی محله کریم آباد زاهدان نیز توسط دکتر عیسی ابراهیم زاده و همکاران انجام شده است. حاشیه نشینی در اصفهان توسط علی زنگی آبادی، سکونتگاه خودرو و امنیت اجتماعی پاکدشت توسط پروانه شاه حسینی و ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیررسمی شهر اهواز توسط استاد کرامت ... زیاری از جمله پژوهش‌های ارزشمند در خصوص اسکان غیر رسمی و موضوع حاشیه‌نشینی هستند. روش، شاخص و مبانی فکری مورد استفاده در این تحقیقات جمع‌بندی و با رویکرد علمی این تحقیق مورد تحلیل قرار گرفته و چارچوب فکری تحقیق را بوجود آورده است.

۱-۵- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر نوع کاربردی و توسعه‌ای و از نظر روش توصیفی و تحلیلی بوده و شیوه گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی است. محدوده تحقیق حاضر چهار محله حاشیه نشین شهر

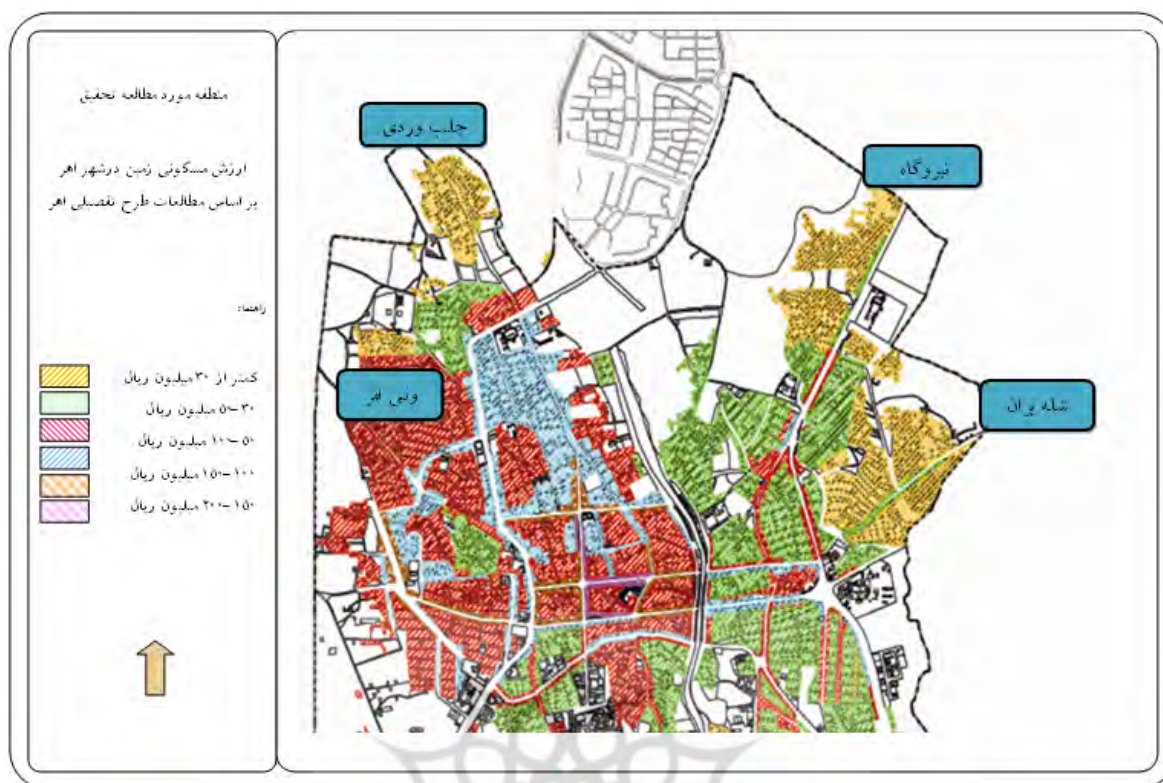
استفاده از فرصت‌های موجود در محیط خارج از مجموعه، از نقاط ضعف داخلی کاسته شود. در اجرای راهبردهای نقاط قوت و تهدیدات، هدف جلوگیری از تأثیرات تهدیدات موجود با استفاده از نقاط قوت درونی است و هدف از اتخاذ راهبرد نقاط ضعف داخلی و تهدیدات، کم کردن نقاط ضعف داخلی و پرهیز از تهدیدات ناشی از محیط خارجی است، زیرا وجود نقاط ضعف داخلی و تهدیدات بسیار زیاد محیط خارجی، موضعی بسیار مخاطره‌آمیز را به وجود می‌آورد (صحرائیان، ۱۳۸۲: ۵۲).

۱-۶- محدوده پژوهش

شهرستان اهر در شمال شرقی استان آذربایجان شرقی واقع شده و از نظر وسعت، پنجمین شهرستان بزرگ استان و در فاصله ۷۵ کیلومتری مرکز استان قرار دارد. این شهرستان به دلیل عدم توزیع مناسب امکانات و خدمات اجتماعی میان مناطق روستایی، در سالهای اخیر با تخلیه جمعیتی روستاها و مهاجرت‌های روستا- شهری مواجه بوده است به طوری که در دهه ۷۵-۶۵ تعداد ۱۷۸۳۷ نفر معادل ۲۲,۱۸ درصد از کل مهاجران درون استانی متعلق به شهرستان اهر بوده که این وضعیت در دهه ۸۵-۷۵ با ۱۵۱۱۰ نفر به ۱۰,۸۴ درصد از کل مهاجران درون استانی کاهش یافته که تنها ۱۲۰۰۰ نفر آن به شهرستان تبریز مهاجرت کرده‌اند. این شهرستان در دهه ۸۵-۷۵ نیز با مهاجر پذیری ۲۷۰۰ نفر و مهاجر فرستی ۱۵۱۱۰ نفر به عنوان مهاجر فرست‌ترین شهرستان استان، دارای خالص مهاجرتی ۱۲۳۹۴- نفر بوده است (معاونت برنامه‌ریزی استانداری آ. شرقی، ۱۳۸۶: ۳۳).

اهر به نامهای چلب وردی، شله بران، نیروگاه و ولی امر بوده و جامعه آماری این تحقیق خانوارهای ساکن در این چهار محله هستند. بر اساس برآورد اولیه از میزان جمعیت این محلات و با استفاده از فرمول کوکران نسبت به تعیین حجم نمونه اقدام گردید و تعداد ۳۲۰ خانوار ساکن بصورت تصادفی از این چهار محله انتخاب و تحت پرسشگری قرار گرفتند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بوده و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت توصیفی با ارائه جداول از نرم افزارهای Spss و Excell استفاده شده است. در طراحی پرسشنامه سعی گردید تا ابعاد مختلف رویکرد توانمند سازی اعم از کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مد نظر قرار گیرد و با طراحی سوالات مناسب، نظرات ساکنان گردآوری شده و راهکارهای لازم جهت توانمندسازی آنها در راستای ارتقاء سطح و کیفیت زندگی ارائه گردد. همچنین قبل از تکمیل پرسشنامه‌ها تعداد ۳۰ پرسشنامه بصورت نمونه تکمیل و روایی آنها با نرم‌افزار SPSS و آماره آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفت که اعتبار آن با مقدار ۰/۸۴ مورد تایید قرار گرفت. همچنین بعد از تکمیل کامل پرسشنامه میزان آلفای کرونباخ برابر ۰/۷۱ بود که از نظر علمی قابل استناد است.

روش تحلیل مسائل مبتنی بر روش SWOT است. این روش بر چهار محور قوت، ضعف، فرصت و تهدید استوار گشته است. درموضوع نقاط قوت و فرصتها، هدف این است که با استفاده از نقاط قوت داخلی از فرصتهایی که در خارج از مجموعه ولی در ارتباط با آن وجود دارد استفاده شود. هدف راهبردهای نقاط ضعف و فرصتها، این است که با

شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه

۲- مبانی نظری

از دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا، الگوی توسعه وابسته و برونزا و جریان صنعتی شدن وابسته که معلول تسلط اقتصادی کشورهای توسعه یافته کنونی است، شهرنشینی شتابان و ناهمگون را به دنبال دارد. به موازات رشد نامتعادل، نابرابری درآمدها افزایش یافته و عدم تعادل‌های ساختاری جامعه شتاب می‌گیرد که نتیجه آن ظهور حاشیه‌نشینان شهری است. از این دیدگاه حاشیه‌نشینی شهری فرآیند انتقال محرومیت از روستا به شهرهاست (حاج یوسفی، ۱۳۸۱: ۱۸).

دیدگاه لیبرالی آلونک‌نشینی را از نابسامانیهای قهری توسعه سرمایه دارانه به شمار می‌آورد که در مقام مقایسه با دستاوردهای نظام سرمایه‌داری، ناچیز و قابل اغماض است (پیران، ۱۳۷۴: ۱۲۵). این دیدگاه می‌کوشد تا با ارائه روش‌های مشخص، ناهنجاری

مسکن خودساز و زیر استاندارد را از منظر فضایی، کالبدی، اجتماعی، زیست محیطی و بهداشتی به حداقل رسانده تا این مناطق نیز بتوانند به هر شکل در کل شهر و نهایتاً در نظام شهری ادغام شوند. به طور کلی این دیدگاه چرایی و علل پیدایش این مناطق را قهری و از تبعات نظام جهانی موجود می‌داند و بر این باور است که باید پدیده اسکان غیر رسمی را پذیرفت و با دید بهسازی و ساماندهی بدان نگریم (پیران، ۱۳۷۳: ۹۷).

اسکان غیررسمی بیانگر شکست در سیاست‌های رسمی و عدم پاسخگویی به نیاز سرپناه کم درآمدها است. رسمی بودن در شهر امتیازی است که اغلب با کشیدن «خطی مهندسی» گرداگرد وضع موجود و مطلوب از نظر صاحبین قدرت و ثروت در شهر به دست می‌آید. سیاست‌های تأمین مسکن کم درآمدها

جهت یافتن سیاستی که هم ضعف ندیدن اقتصاد خانوار و عدم استفاده از توان جمعی را بپوشاند و هم قابلیت استفاده برای سکونتگاه‌های غیر رسمی موجود را داشته باشد، راهبرد توانمند سازی به همراه ارتقاء یا بهسازی محیط‌های موجود توصیه شد. از این پس جهشی در رهیافت‌های نوین برای حل مسأله از درون بر پایه توسعه اجتماعات محلی در پیوند با سیاست‌های کلان توسعه بوجود آمده است (بیگدلی، ۱۳۸۳: ۷۳).

ماهیت راهبرد توانمندسازی بر دیدگاه فقرزدایی استوار است و در توسعه پایدار انسان محور، با تکیه بر مشارکت شهروندان و شهر پیش می‌رود (خضرای، ۱۳۸۱: ۶۰). هدف از مشارکت یا توانمندسازی مدنی، افزایش احساس تعلق به محله و پاسخگویی مناسب اهالی به پرسش « سهم دولت، سهم مردم » در ساماندهی محله است (خاتم، ۱۳۸۱: ۴۰). مشارکت مردمی و برنامه ریزی با همکاری مردم، تمرکز زدایی در تصمیم گیری حکومت، ارتقای موقعیت زنان و برابری جنسیتی، به رسمیت شناختن گروه‌های اجتماعی و ظرفیت سازی مدیریت محلی از مهمترین اصول و ابعاد رهیافت توانمند سازی هستند. امروزه در دنیا سیاست تخریب و تخلیه اجباری اسکان غیررسمی کاملاً مطرود دانسته شده و آنچه واقع بینانه است، راه حل مداراگرایانه و اصلاح تدریجی در راستای یکپارچگی با شهر («رسمی» است).

۳- تحلیل یافته‌ها

۳-۱- ویژگی‌های اجتماعی محلات

همان طوری که در بخش روش شناسی تشریح شد برای شناخت وضع موجود محلات حاشیه نشین شهر اهر تعداد ۳۲۰ پرسشنامه از ۴ محله بزرگ حاشیه

تاکنون دچار تحولات بسیاری شده و تغییرات چشمگیری یافته است (بیگدلی، ۱۳۸۳: ۶۵).

سیاست عدم دخالت: تا پیش از دهه ۶۰ میلادی، سرمایه‌گذاری دولتی در بخش مسکن غالباً ضروری تشخیص داده نمی‌شد و از آنجا که این بخش غیر اقتصادی تلقی می‌شد با سرمایه‌گذاری در دیگر بخش‌های اقتصادی اجتماعی، انتظار می‌رفت که مسأله کم درآمدها به تدریج با بهبود وضعیت از طریق بازار حل شود.

خانه سازی اجتماعی^۱: از دهه ۶۰ به بعد، استمرار و تشدید مشکل مسکن موجب توجه ویژه به آن شد و با ایجاد مؤسساتی ویژه کم درآمدها و البته با مشاغل رسمی همچون کارمندان و نظامی‌ها، خانه سازی اجتماعی سیاست بسیاری از کشورها شد. در این سیاست، تولید صنعتی، بلند مرتبه و انبوه سازی و در نتیجه ارزان شدن ساخت، مورد تأکید قرار گرفته بود.

سیاست زمین و خدمات: از اوایل دهه هفتاد میلادی تحولاتی در سیاستها به نفع مشارکت تهیدستان پدید آمد که مبتنی بر استفاده از نیروی کار و ابتکار آنها در تولید سر پناه خود بود و بخش عمومی به جای تمرکز بر تولید واحد مسکونی، به احداث زیر بناها و تأسیسات اجتماعی پرداخته و تنها زمین‌های تفکیک و برنامه ریزی شده را واگذار می‌نمود. در این روش امکان ساخت خودیار و تدریجی به موازات بهبود وضعیت اقتصادی خانوار نیز فراهم بوده و سرمایه گذاری سرانه دولت کاهش یافته و در نتیجه تعداد بیشتری مشمول برنامه حمایتی می‌شدند (پورمحمدی، ۱۳۷۹: ۱۲۲).

راهبرد توانمند سازی به همراه ارتقا یا بهسازی محیط‌های موجود: در نیمه دوم دهه هشتاد میلادی در

نشین اهر تکمیل شد که این پرسشنامه سه محور اصلی اجتماعی، اقتصادی و کالبدی را شامل می‌شده است.

بررسی ویژگی‌های اجتماعی حاشیه نشینان شهر اهر نشانگر دو ویژگی عمده می‌باشد اول اینکه محل تولد اغلب حاشیه‌نشینان، روستاهای واقع در شهرستان اهر بوده و تنها نسبت کمتری از شهرهای اطراف به این محدوده‌ها مهاجرت کرده‌اند و دوم اینکه عمده

مهاجرت‌ها بصورت خانواری و گروهی بوده و به دلیل شرایط سرپرست خانوار به این محلات مهاجرت و ساکن شده‌اند. مهاجرت‌های فردی در دو محله ولی امر و نیروگاه به ندرت انجام گرفته و در مقابل در محلات چلب وردی و شله بران بخشی از مهاجرت‌ها غیر خانواری بوده و احتمالاً برای یافتن شغل و درآمد بهتر به شهر اهر مهاجرت کرده‌اند.

جدول ۲- مشخصات مهاجران سرپرست خانوار حاشیه نشین

عنوان محله	نوع مهاجرت			محل تولد	
	فردی	خانواری	گروهی	شهر اهر	روستاهای شهرستان اهر
چلب وردی	۱۸/۶	۷۲/۸	۸/۶	۵/۷	۹۲/۸
شله بران	۱۱/۸	۸۰/۹	۷/۳	۳/۶	۹۴/۶
ولی امر	۶/۷	۹۳/۳	-	۱۰	۹۰
نیروگاه	۲/۷	۸۹/۱	۸/۲	۴/۶	۹۱/۸

نتایج مستخرج از پرسشنامه حاکی است ۶۲/۵ درصد ساکنان به دلیل ارزانی زمین و ۲۶/۳ درصد به دلیل حضور اقوام و آشنایان، این محلات را جهت سکونت انتخاب کرده‌اند. دو سوم ساکنان بیش از ۱۵ سال است که در محلات حاشیه‌ای شهر اقامت دارند و در سالهای اخیر به دلیل افزایش مهاجر و متقاضی زمین ارزان و به تبع آن بورس‌بازی زمین و کنترل نسبی ساخت و سازهای غیر قانونی، گسترش بیش از حد محلات حاشیه نشین کنترل گردیده است. با این حال با وجود کنترل‌های سالهای اخیر، مشکلات مربوط به خدمات شهری، نبود مراکز تفریحی، فرهنگی و ورزشی، ناهنجاریهای اجتماعی و تراکم جمعیت از خصوصیات اجتماعی این محلات محسوب می‌گردند.

از دیگر ویژگیهای اجتماعی این محلات، اختلاط فرهنگی شهر و روستا به دلیل تراکم خانوارهای روستایی با غلبه فرهنگ روستایی بر شهری است. در این میان نقش ریش سفیدان و مردان صاحب نفوذ نیز کمرنگ شده و اهمیت خود را از دست داده است. چرا که برای حل مشکلات جمعی محلات که نیاز به تصمیم جمعی باشد، در ۳۷/۷ درصد موارد مرجعی وجود نداشته و فقط در ۳۲/۲ درصد موارد، مردان صاحب نفوذ محله، نقش بازی می‌کنند. همچنین علی‌رغم نقش بارز شوراهای اسلامی به عنوان قدرت محلی فقط در ۲۵/۹ درصد موارد نقش این شورا حائز اهمیت بوده است. از طرف دیگر ارزیابی نظرات ساکنان از عملکرد ادارات شهری نشان می‌دهد که پلیس با نسبت ۸۳ درصد عملکرد خوب و متوسط در مقام اول و شهرداری به عنوان سازمان مسؤل

نقش خیلی کمتر نشان دهنده سطح پایین فرهنگی و عملکرد ضعیف سازمان‌های مسئول است. در محلات شله بران و نیروگاه اکثر ساکنان تمایلی به زندگی در آنجا ندارند و فقط از روی اجبار آنجا ساکن هستند ولی در محلات چلب وردی و ولی امر مردم به محلات خود علاقه داشته و زندگی در آنجا را دوست دارند.

خدمات شهری در مقام چهارم رضایت شهروندان قرار دارد.

بررسی میزان برخورداری از وسایل ارتباط جمعی نشان داد بخش عمده‌ای از مردم از امکانات ارتباطی نظیر تلویزیون، ماهواره، رادیو و... برخوردار هستند ولی نحوه آگاهی آنان از تصمیمات سازمان‌های شهری در خصوص محله، در بیشتر موارد به وسیله ملاقات‌های اجتماعی صورت می‌گیرد و مطبوعات با

جدول ۳- موقعیت و منزلت اجتماعی محلات حاشیه نشین اهر

عنوان محله	منزلت اجتماعی محلات			نگرش اهالی نسبت به محلات		
	ضعیف	بسیار ضعیف	متوسط	دوست دارند	بدشان می‌آید و در فرصت ترک خواهند کرد	علاقه خاصی ندارند و مجبور به زندگی هستند
چلب وردی	۷۴/۳	۱۷/۱	۸/۶	۶۵/۷	-	۳۴/۳
شله بران	۶۳/۶	۳۶/۴	-	۱۹/۱	۱۰	۷۰/۹
ولی امر	۱۰۰	-	-	۸۰	-	۲۰
نیروگاه	۸۳/۶	۱۶/۴	-	۴۲/۸	۶/۹	۵۰/۳

۲-۳- ویژگی‌های اقتصادی محلات

بررسی وضعیت اقتصادی حاشیه نشینی در شهر اهر، نشان‌دهنده ارتباط عمیق ویژگی‌های اقتصادی با ویژگی‌های اجتماعی فوق‌الذکر است و ویژگی‌هایی از قبیل مهاجرت، سطح فرهنگی، تحصیلات و تخصص

کاری در انتخاب شغل آنان تأثیر گذاشته است. بررسی‌ها نشان داد اکثریت ساکنان در بخش صنعت ساختمان اشتغال داشته و به دلیل تأثیر شرایط فصلی و گاهی شرایط رکود اقتصادی از درآمد چندانی بهره‌مند نمی‌گردند.

جدول ۴- وضعیت اشتغال و درآمد در محلات حاشیه نشین اهر

عنوان محله	نوع شغل											میزان درآمد ماهانه (هزار تومان)	
	کارگر	کارمند	آزاد	بیکار	مغازه	دستفروش	کارگر	سایر	تا ۵۰	۵۰-۱۰۰	۱۰۰-۱۵۰		۱۵۰-۲۰۰
چلب وردی	۲۸/۶	۸/۶	۲/۹	۲۰	۵/۷	۲/۹	۲/۹	۲۸/۶	۱۱/۴	۲۲/۹	۲۲/۹	۲۲/۹	۲۰
شله بران	۴۰/۹	-	۸/۲	۱۲/۷	۲/۷	-	۱۰	۲۵/۵	۸/۲	۲۶/۴	۳۰/۹	۱۸/۲	۱۶/۴
ولی امر	۴۰	۶/۷	۶/۷	-	-	۲۰	-	۲۶/۷	۶/۶	۲۶/۷	۳۳/۳	۲۶/۷	۶/۷
نیروگاه	۵۸/۲	-	۲/۷	۷/۳	۹/۱	-	۱/۸	۲۰/۹	۶/۴	۱۹/۱	۵۷/۳	۱۸/۲	۲/۷

عدم برخورداری از شغل و درآمد مناسب موجب عدم برخورداری از مزایای تأمین اجتماعی و بهیستی مناسب نیز شده است چرا که ۷۵/۶ درصد ساکنان فاقد بیمه درمانی هستند و مهاجرت آنان به شهر مانع

از برخورداری از طرح بیمه رایگان در مناطق روستایی گردیده است. مطالعات میدانی نشان می‌دهد که نقش زنان نیز در اقتصاد خانوار خیلی کم اهمیت می‌باشد و با وجود

کننده تابستانی بوده‌اند. نتایج نظر سنجی از ساکنان نشان می‌دهد بخش عمده‌ای از ساکنان بهسازی سیستم دفع فاضلاب، ساماندهی شبکه‌های دسترسی محلات، تأمین خدمات آموزشی و ایستگاه تاکسی و اتوبوس را از اولویت‌های اصلی بهسازی و ساماندهی می‌دانند.

جدول ۵- قدمت مسکن حاشیه نشین اهر

عنوان محلّه	عمر ساختمان مسکونی		
	کمتر از یک سال	۱۰-۱۵ سال	بالای ۱۵ سال
چلب وردی	۲۷/۳	۱۱/۴	۱۸/۷
شله بران	۵/۵	۱۵/۵	۳۳/۶
ولی امر	۱۳/۳	۷۳/۳	۶/۷
نیروگاه	۵/۵	۲۰/۹	۴۳/۶

احساس تعلق خاطر مکانی بخش عمده‌ای از ساکنان سبب شده است تا خانوارهای محلات مورد مطالعه، حاضر به مشارکت در بهسازی و اصلاح محلات خود باشند. بررسی نوع این مشارکت نیز نشان می‌دهد که ۹۳/۴ درصد ساکنان حاضرند به صورت فیزیکی، ۳۸/۸ درصد از طریق مشارکت مالی و ۲۲/۵ درصد مشارکت فکری داشته باشند. حتی ۲۱/۹ درصد حاضر به تغییر در وضعیت مسکن خود و ۳۴/۴ درصد حاضر به اصلاحات جزئی در مسکن خود برای مشارکت در بهسازی و ساماندهی بوده و ۶۲/۸ درصد حاضر به مشارکت در سازمانهای خودیار و یا تشکیل صندوقهایی برای پرداخت وامهای کوچک برای اصلاح و بهسازی محلات هستند. همچنین ساکنان از نهادهای دولتی انتظار تأمین تأسیسات زیربنایی، به رسمیت شناختن حق مالکیت و بهبود شبکه‌های دسترسی را دارند.

آشنایی آنها با صنعت فرش، گلیم و جاجیم بافی، کمتر از ۲۰ درصد آنان به کارهای تولیدی اشتغال دارند. همین عوامل سبب گردیده تا میزان درآمد ماهانه در ۶/۶ درصد خانوارها بین ۱۵۰-۱۰۰ هزار تومان، در یک سوّم موارد برابر با ۱۰۰-۵۰ هزار تومان و تنها ۱۱/۶ درصد آنان دارای درآمد بالای ۲۰۰ هزار تومان باشد.

۳-۳- ویژگی‌های کالبدی محلات

بر اساس اطلاعات حاصله از تحلیل پرسشنامه‌ها، فقدان سند رسمی مالکیت و مجوز ساخت، عدم تناسب زیرساخت‌ها، خدمات شهری نامناسب، عدم دسترسی آسان به امکانات و خدمات عمومی، تراکم جمعیت، شبکه دسترسی نامناسب و مصالح ساختمانی بی دوام از جمله ویژگی‌های کالبدی این محلات هستند.

بررسی قدمت ساختمان‌ها نشان می‌دهد که بیش از ۳۷ درصد آنها ۱۵ سال و بیشتر، ۳۲ درصد ۱۵-۱۰ سال و تنها حدود ۲۸ درصد زیر ۱۰ سال قدمت دارند. از نظر امکانات واحد مسکونی نیز نتایج حاکی است ۲۶/۳ درصد واحدها تک خوابه و ۵۶/۹ درصد دو خوابه می‌باشند و در ۲۵/۴ درصد مسکن تعداد ۲ خانواده و بیشتر زندگی می‌کنند. این عامل سبب شده است تا نسبت ۳۷/۸ درصد خانوارها اندازه مسکن خویش را کوچک تلقی نمایند. حتی ۲۴/۷ درصد مسکن فاقد آشپزخانه، ۲۲/۸ درصد فاقد حمام بهداشتی، ۸۱/۹ درصد فاقد فاضلاب و ۲۳ درصد فاقد سیستم دفع فاضلاب بوده و در ۳۸ درصد مسکن آب باران و رطوبت نفوذ می‌کند. همچنین برخی از مسکن (۲۰/۹ درصد) در دسترسی به لوله کشی گاز شهری نیز مشکل داشته، ۵۵/۳ درصد خانوارها فاقد وسایل خنک

جدول ۶- نحوه برخورد و نوع مشارکت برای بهسازی محلات حاشیه‌ای اهر

عنوان محله	نوع مشارکت با شهرداری برای بهسازی محله				نوع انتظار از دولت برای بهسازی محلات				
	تغییر مسکن	اصلاح مسکن	فکری	فیزیکی	مالی	مالکیت	کمک فنی	وام	سوبسید
چلب وردی	۱۴/۳	۳۱/۴	۱۴/۳	۸۵/۷	۴۸/۶	۳۱/۵	۲۰/۹	۲۶/۷	۲۲/۱
شله بران	۲۰	۳۲/۷	۲۳/۶	۹۴/۵	۳۳/۶	۲۷/۱	۲۴/۳	۴۰	۲۹/۲
ولی امر	۱۳/۳	۱۳/۳	۷۳/۳	۹۳/۳	۶۰	۲۳/۴	۷	۲۰	۱۲/۸
نیروگاه	۳۰/۹	۴۳/۶	۱۲/۷	۹۷/۳	۳۱/۸	۱۸/۱	۴۷/۸	۱۳/۳	۳۵/۹

۴- نتیجه‌گیری

فعالیت‌های ساماندهی و توانمندسازی، امکان آموزش کسب درآمد نیروی جوان آماده به کار، امکان تشکیل صندوق‌های وام محلی، امکان تشکیل تعاونی‌های خودیار محلی و قابلیت عرضه صنایع دستی و خانگی را نیز باید از جمله نقاط قوت اقتصادی این محلات دانست. از نظر محیطی نیز وجود شیبهای طبیعی مناسب در ناحیه جهت هدایت آبهای سطحی و تناسب زمین جهت احداث شبکه فاضلاب از جمله نقاط قوت است.

از طرف دیگر در زمینه ساختار کالبدی این محلات، پوشش نامناسب معابر اصلی و کوچه‌های محله، عدم دسترسی مناسب واحدهای مسکونی به شبکه فاضلاب، کمبود شدید فضاهای فعالیت رفاه عمومی، کمبود مراکز تفریحی نظیر پارک‌ها و بوستانها، تراکم زیاد نفر و خانوار در واحد مسکونی، عدم مالکیت قانونی و رسمی، فضاهای آمایش نیافته و بایر داخل محدوده از جمله نقاط ضعف مهم این محلات است. نرخ بالای بی‌سوادی و تحصیلات پایین جمعیت، بعد خانوار گسترده و ضعف خدمات بهداشتی و درمانی، پایین بودن فرهنگ شهر نشینی و شهروندی و تداوم فرهنگ روستایی نیز از جمله نقاط ضعف اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌شود. عدم مهارت و تخصص نیروی شاغل محله، اشتغال در بخش غیررسمی، پایین بودن سن قانونی نیروی شاغل، ضعف مالی خانوارها، پایین بودن میزان دستمزدها و

در تحلیل مسائل و مشکلات مربوط به محلات از رویکرد تحلیل نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات (SWOT) استفاده شد. بر اساس تحلیل‌های انجام شده می‌توان به برخی نقاط ضعف و قوت از یک طرف و برخی فرصت‌ها و تهدیدات از طرف دیگر اشاره کرد. در توانمندسازی این محلات باید به نحو مطلوب از نقاط قوت در راستای تقلیل نقش تهدیدات و از فرصت‌ها در راستای اصلاح نقاط ضعف استفاده کرد.

در زمینه ساختار کالبدی، وجود زیرساختهای خدماتی همچون شبکه آب، برق، تلفن، امکان ساماندهی کاربری‌های غیر همساز و امکان تصرف املاک بدلیل پایین بودن میزان قیمت زمین شهری، امکان استفاده از ظرفیت‌های خالی زمین شهری و آمایش زمین‌های خالی از جمله نقاط قوت این محلات می‌باشد. در زمینه ساختار اجتماعی و فرهنگی نیز وجود حس مشارکت جمعی برای ساماندهی محله در میان مردم، وجود جمعیت جوان و جویای کار، وجود نهادهای محلی مبتنی بر ریش سفیدی، شکل‌گیری واحدهای همسایگی، وجود هویت درون جمعی، احساس همبستگی اجتماعی و احساس تعلق مکانی در اغلب موارد از ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی این محلات محسوب می‌شوند. امکان استفاده از نیروی آماده به کار محله در

غیر رسمی نهایتاً مسئله‌ای محلی به شمار می‌رود، شهرداری با عنوان نهادی غیردولتی و عالی‌ترین مرجع مدیریت شهری، اصلی‌ترین نقش را در روند توانمندسازی خواهد داشت. از این‌رو ضروری است شهرداریها با ابتکاراتی متفاوت‌تر از گذشته برای بکارگیری بهینه مشارکت و منابع درونی این اجتماعات اقدام کنند.

مشکل اسکان غیر رسمی در شهر اهر به دلیل موقعیت جغرافیایی این شهر به عنوان بزرگترین شهر شمال شرق استان آذربایجان شرقی و استقرار یافته در میان انبوه روستاهای کوچک و بزرگ مهاجرفرست، در چند سال اخیر به اندازه‌ای گسترش یافته است که چهارسوی این شهر را فراگرفته و برخورد با آن را با مشکل جدی روبرو ساخته است.

تحلیل‌ها از وضعیت این محلات نشان داد وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی این محلات در وضعیت بسیار نامناسبی قرار دارد و به دلیل اوضاع بسیار نامناسب بهداشتی به دلیل جاری شدن آزادانه فاضلابها و نگهداری حیوانات در بعضی واحدهای مسکونی، احتمال بروز بیماری‌های عفونی و توسعه آن به سایر قسمت‌های شهر وجود دارد.

۵- پیشنهادها

همان‌طور که در بخش مبانی نظری اشاره شد با توجه به گستردگی مناطق حاشیه نشین در اکثر شهرهای ایران بخصوص شهرهای بزرگ، امکان مداخله دولت برای ساماندهی کالبدی در این محلات میسر نیست و در صورت مداخله دولت و نهادهای مدیریت شهری، منابع مالی بسیار زیادی برای این امر لازم است. بنابراین، رویکرد ساماندهی بر مبنای توانمندسازی ساکنان به عنوان سیاست راهبردی در

قدرت خرید و نرخ بیکاری بسیار زیاد به ویژه در میان زنان را نیز می‌توان از نقاط ضعف اقتصادی این محلات دانست. بهداشت نامناسب محیط محله، وجود گندابهای آبهای سطحی و عدم وجود سیستم دفع آبهای سطحی، دفع نامناسب فاضلاب شهری به وسیله کانال‌های روباز و محیط مساعد رشد بیماریهای انگلی نیز از نقاط ضعف محیطی است.

آنچه که ب عنوان تهدید می‌توان در این محلات بیان کرد مسائلی مانند فقدان و کمبود شدید فضاهای باز عمومی، شکل‌گیری توده واحدهای مسکونی بدون رعایت معیارهای فنی، ترک تحصیل جمعیت محصل محله، رشد و گسترش ناهنجاریهای اجتماعی، درگیریهای قومی و قبیله‌ای، عدم دسترسی جوانان به گذران اوقات فراغت، رشد میزان بیکاری جمعیت محله به ویژه جمعیت جوان محله، افزایش فعالیت‌های غیررسمی و مضراجماعی، نبود امکانات فراگیری فعالیت‌های فنی و حرفه‌ای، رها شدن فاضلاب خانگی در برخی معابر، افزایش بیماریهای عفونی و همجواری کاربری‌های ناسازگار است و از طرف دیگر نیز عواملی مثل تمایل نهادهای مدیریت شهری به ساماندهی محله، توجه بخش دولتی نسبت به حل معضل کالبدی اسکان غیررسمی، کمک سازمان‌های بین‌المللی به فعالیت‌های توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی و حمایت دولتی از تشکیل صندوق‌های خرده وام تحت عنوان فرصت از آنها یاد می‌شود.

نقش جدید بخش دولتی در توانمندسازی، علاوه بر نقش سنتی تامین نیازها، حمایت و تسهیل در به فعل رساندن توان این اجتماعات است به نحوی که بتوان با حداقل تزریق منابع خارجی از توان درونی این اجتماعات نهایت استفاده را برد. از آنجا که اسکان

گروه‌های اجتماعی و ظرفیت سازی مدیریت محلی از مهمترین اصول و ابعاد رهیافت توانمند سازی هستند. با این رویکرد، مقاله حاضر تلاش می کند با توجه به سطح اقتصادی اجتماعی ساکنان که از مطالعات میدانی استخراج شده و همچنین توجه به ابعاد کمی و کیفی کالبد محلات حاشیه نشین، نسبت به ارائه برنامه ساماندهی با رویکرد توانمندسازی اقدام کند.

دستور کار نهادها و مدیران شهری قرار گرفته است. ماهیت راهبرد توانمند سازی بر دیدگاه فقر زدایی استوار است و در توسعه پایدار انسان محور، با تکیه بر مشارکت شهروندان و شهر پیش می رود. مشارکت مردمی و برنامه ریزی با همکاری مردم، تمرکز زدایی در تصمیم گیری حکومت، به رسمیت شناختن

جدول ۷- ارزیابی مهمترین نقاط ضعف و قوت، فرصت و تهدید در هر یک از محلات حاشیه نشین اهر

محلّه	نقطه قوت	نقطه ضعف	فرصت	تهدید
بازار	وجود حس مشارکت جمعی وجود شبکه آب، برق، تلفن امکان تصرف املاک بدلیل پایین بودن میزان قیمت زمین شهری امکان استفاده از ظرفیت‌های خالی زمین شهری و آمایش آنها	عدم تمایل عموم به زندگی در محل تراکم زیاد نفر و خانوار پایین بودن مساحت قطعات عدم مهارت و تخصص نیروی شاغل نرخ بالای بیکاری دفع نامناسب فاضلاب شهری	تمایل مدیریت شهری به ساماندهی محله وجود جمعیت جوان و جویای کار	فضاهای باز متعدد شکل‌گیری توده واحدهای مسکونی بدون رعایت اصول فنی درگیریهای قومی و قبیله‌ای افزایش روزافزون جرایم اجتماعی همجواری کاربری‌های ناسازگار
بازار و روستا	تمایل مردم به زندگی در محله هویت مشترک به دلیل مبدا مهاجرت همسان روستایی وجود شبکه آب، برق، تلفن امکان تصرف املاک بدلیل پایین بودن میزان قیمت زمین شهری امکان استفاده از ظرفیت‌های خالی زمین شهری و آمایش آنها	تراکم زیاد نفر و خانوار در واحد مسکونی عدم مهارت نیروی شاغل محله نرخ بالای بیکاری ضعف بنیان اقتصادی خانوارها دفع نامناسب فاضلاب شهری بوسیله کانال‌های روباز	تمایل مدیریت شهری به ساماندهی محله وجود جمعیت جوان و جویای کار احساس تعلق مکانی	نامناسب بودن فضاهای باز وجود دام در محیط‌های مسکونی شکل‌گیری توده واحدهای مسکونی بدون رعایت اصول فنی درگیریهای قومی و قبیله‌ای همجواری کاربری‌های ناسازگار مهاجرت‌های گسترده خانوادگی
بازار و روستا	وجود حس مشارکت جمعی امکان تصرف املاک بدلیل پایین بودن میزان قیمت زمین شهری امکان استفاده از ظرفیت‌های خالی زمین شهری و آمایش آنها	عدم تمایل عموم به زندگی در محل نرخ بالای رشد جمعیت و باروری زنان نرخ بالای بیکاری بهداشت نامناسب محیط دفع نامناسب فاضلاب شهری	تمایل مدیریت شهری به ساماندهی تمایل ساکنان به مشارکت در بهسازی محله وجود جمعیت جوان و جویای کار	فضاهای باز نامناسب شکل‌گیری توده واحدهای مسکونی بدون رعایت اصول فنی همجواری کاربری‌های ناسازگار
بازار و روستا	ساخت بناهای با کیفیت بهتر اندازه مناسب واحدهای مسکونی محدوده کوچک محله تمایل مردم به زندگی در محله وجود شبکه آب، برق، تلفن	عدم مالکیت قانونی و رسمی نابودی زمینهای کشاورزی ضعف بنیه اقتصادی خانوارها بهداشت نامناسب محیط دفع نامناسب فاضلاب شهری بوسیله کانال‌های روباز	تمایل مدیریت شهری به ساماندهی محله وجود جمعیت جوان و جویای کار احساس تعلق مکانی	تبدیل زمینهای کشاورزی به مسکونی برنامه ریزی و طراحی نامناسب فضاهای باز همجواری کاربری‌های ناسازگار مهاجرت‌های گسترده خانوادگی

جدول ۸- اهداف عملیاتی اولویت دار در هر یک از محلات حاشیه نشین اهر

اهداف عملیاتی	محل
حذف سکونتگاههای مستقر در شیب‌های بالای ۲۰ درصد برنامه ریزی برای حلّ معضل دفع آبهای سطحی و پوشش کانالها بخصوص در مسیر اصلی محلّه شله بران تبدیل فضاهای مرده و غیرمفید درون محلّه ای به فضاهای سبز برنامه ریزی برای خروج دام از محلات بخصوص ممانعت از نگهداری دام در فضاهای باز محلّه تقویت ساختار شبکه ارتباطی و تعریض‌های محدود اصلاح بدنه‌ها و نماها با اولویت دادن به مرکز محلّه	شله بران
برنامه ریزی برای فضاهای خالی درون محلّه که بخش عمده‌ای از فضای محلّه را به خود اختصاص داده است جمع اوری فضولات حیوانی از فضاهای خالی محلّه طراحی پارک و فضای سبز درون محلّه‌ای در فضاهای باز محلّه اجرای سیاستهای مقاوم سازی بناها (بخصوص در قسمت‌های غربی محلّه که مصالح به شدت نامرغوب هستند) تهیه نقشه تفصیلی از کاربریهای موجود و ساماندهی آن بر اساس استانداردها با در نظر گرفتن کاربریهای ضروری	آب زور
ترجیحاً تخریب این منطقه و انتقال آن به سایر محلات و در صورت غیر ممکن بودن انتقال : • جابجایی تدریجی ساکنان از زیر دکل‌های برق فشار قوی • رعایت حریم عبوری برق فشار قوی و ممانعت جدی از ادامه ساخت و سازها در آن منطقه • خروج فوری نگهداری دام از این محلّه و پاکسازی فضولات حیوانی از فضاهای خالی محلّه • پاکسازی فوری مراکز توزیع خرد مواد مخدر از این محلّه • تامین وام ضروری برای انتقال محل مسکونی در خطر و بهسازی آنها	پورک
ممانعت از ادامه ساخت و ساز در زمین‌های کشاورزی حاصلخیز اطراف ساماندهی سریع فاضلاب رها شده در خیابان اصلی محلّه بهسازی کیفیت دسترسی‌ها بخصوص آسفالت دسترسی اصلی	کوه

- برخی از راهکارهای ساماندهی محلات حاشیه نشین شهر اهر به صورت کلی، به شرح ذیل ارائه می‌شود:
- حذف سکونتگاههای مستقر در شیب‌های بالا
 - تأمین فضاهای سبز و پارک با استفاده از شیب و موقعیت طبیعی
 - برنامه ریزی برای حلّ معضل دفع آبهای سطحی و پوشش کانالها
 - برنامه ریزی برای حل معضل سیستم دفع و شبکه فاضلاب
 - شناسایی فضاهای مرده و غیرمفید درون محلّه ای و تبدیل آنها به فضاهای سبز
 - شناسایی واحدهای مسکونی فاقد سند و اقدام قانونی در ارائه سند با تمهیدات لازم
 - رفع موانع ساخت و ساز قانونی از طریق تهیه طرحهای تفصیلی موضعی
 - شناسایی ساخت و سازهای آلودگی مجتمع و قرار دادن آنها در اولویت ساخت
 - تقویت ساختار شبکه ارتباطی و تعریض‌های محدود
 - اصلاح بدنه‌ها و نماها با اولویت دادن به مراکز محلّه‌ای
 - تشکیل اجتماعات محلی و سازمانهای غیردولتی
 - ایجاد شوراهای محلی و جلب مشارکت مردم در حل مشکلات محلّه
 - سیاستگزاری در جهت تشویق جوانان به آموزش و تحصیلات دانشگاهی

مجرمین جوان، فرصت‌هایی نیز جهت توانمندسازی ساکنان در بهسازی و ساماندهی محله وجود دارد فرصت‌هایی از قبیل تمایل شهرداری به ساماندهی محله، توجه دولت به موضوع ساماندهی اسکان غیر رسمی، کمک سازمانهای بین‌المللی به فعالیتهای توانمند سازی، وجود حس مشارکت جمعی ساکنان برای ساماندهی و حمایت دولت از تشکیل صندوق‌های خرده وام محلی که می‌توانند راهگشای برخی از مسائل مربوط به توانمندسازی ساکنان باشند.

منابع

بیگدلی، داود، (۱۳۸۳)، ساماندهی اسکان غیر رسمی نمونه مورد مطالعه کوی فاطمیه شهر زنجان، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان.

پورمحمدی، محمدرضا، (۱۳۷۹)، برنامه ریزی مسکن، چاپ اول، تهران، سمت.

پیران، پرویز، (۱۳۷۳)، آلونک نشینی در ایران: دیدگاه‌های نظری با نگاهی بر شرایط ایران، مجله سیاسی-اقتصادی، سال ۹، شماره ۳ و ۴، تهران.

پیران، پرویز، (۱۳۷۴)، آلونک نشینی در ایران: بخش پایانی، مجله سیاسی-اقتصادی، سال ۹، شماره ۹۵-۹۶، تهران.

توسلی، غلامعباس، (۱۳۷۴)، جامعه شناسی شهری، انتشارات دانشگاه پیام نور

حاج یوسفی، علی، (۱۳۸۱)، حاشیه نشینی شهری و فرآینده تحول آن، نشریه هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم، تهران، سازمان مسکن و شهرسازی

حاج یوسفی، علی، (۱۳۸۲)، حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، مجموعه مقالات سمینار حاشیه نشینی،

• فراهم آوردن امکانات لازم برای تقویت و تحکیم نهاد خانواده

• برنامه ریزی اجتماعی به منظور شناسایی راهکارهای گذران اوقات فراغت

• جلوگیری از ازدیاد بی‌رویه جمعیت و خانوار

• برنامه ریزی برای جلب سرمایه گذاری در این مناطق جهت اشتغالزایی

• ادغام حاشیه در ساختار اقتصادی شهر بعنوان یک برنامه دراز مدت

• ایجاد صندوقهای وام و اعطای وامهایی با بهره پایین

• شناسایی خانوارهای فاقد بیمه و زیر پوشش قرار دادن این خانوارها

• گسترش و آموزش صنایع دستی از طریق ایجاد مراکز اشتغال زایی

• شناسایی و گسترش مشاغل خانگی بویژه در بین زنان و دختران

• توسعه بیمه اجتماعی و بیکاری برای کارگران فصلی

تحلیل SWOT نشان داد که به رغم وجود تهدیدات جدی و نقاط ضعف اساسی از قبیل بالا بودن درصد شاغلین مشاغل ابتدائی، بیکاری پنهان و فصلی، بالا بودن ضریب سرباری، محدودیت نقش زنان در اقتصاد خانواده، شدت فقر، عدم امکان مالی در بهسازی محلات، بی‌نظمی فضای حاشیه خیابانها، عدم تعادل بین فضاهای پر و خالی، کم عرض بودن معابر، آشفته‌گی فرسودگی و فشرده‌گی بافت، ناکارایی شبکه‌های دسترسی، کم دوام بودن و نامناسب بودن مصالح، نامناسب بودن نما و شکل ظاهری، پایین بودن نرخ با سواد، مهاجر بودن اکثریت مطلق ساکنین، پایین بودن سطح بهداشت و بالا بودن جرائم و

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی.

معاونت برنامه ریزی استانداری آذربایجان شرقی، (۱۳۸۶)، طرح آمایش استان، جلد دوم، تحلیل اجتماعی و فرهنگی

Akhter, Ali mohammad and kavita toran, (2000), Migration-slums and urban squatter at www.Yorku.ca/bunchmi/ICEH

Asian Development Bank, (2010), access to justice for the urban poor toward inclusive cities.

Castells, M. (1996), the information age; economy, society and culture, Blackwell press

Fanni, Z. (2006), Cities and urbanization in Iran after Islamic revolution, available at: www.elsevier.com/locate/cities

Francois, I. J. (1999), the postmodern condition; a report on knowledge, Minnesota university press.

Friedmann, J. (1992), the politics of alternative development, Cambridge, Blackwell.

Luvic, Z. (2007), SWOT methodology and regional planning, available at: www.Zrc-sazu.si/lgs/SWOT.

Narayan, D. (2002), Empowerment and Poverty reduction; a source book, the World Bank press.

Pal, A. (2008), political space for the civil society: the work of two community-based organization in Kolkata, Habitat international, No.32, pp.424-436

Thorns, David. C. (2002), The Transformation of cities urban theory and urban life, Palgrave, Mcmilan

UN, Habitat, (2003), Challenge of slums, global report on human settlement

Vedeld, trond & albhay siddham, (2002), livelihood and collective action among slum dwellers in a megacity (New Delhi) at www.Dlc.dlib.indiana.edu/archieve

www.sci.org.ir

تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، جلد دوم.

خاتم، اعظم (۱۳۸۱). سهم مردم، سهم دولت در طرح‌های توانمند سازی و بهسازی محله، نشریه هفت شهر، سال سوم، شماره ۹ و ۱۰، تهران، سازمان مسکن و شهرسازی.

خضرائی، فرزین، (۱۳۸۱)، توانمند سازی در اسکان غیر رسمی: تجربه زاهدان، نشریه هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم، تهران، سازمان مسکن و شهرسازی

زیاری، کرامت ا... و آذر دخت نوذری، (۱۳۸۸)، ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیر رسمی شهر اهواز (کوی منبع آب)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۸، صص ۲۱-۳۶.

شهیدی، اکرم، (۱۳۸۶)، توانمند سازی اجتماعات محلی اسکان غیر رسمی، گامی به سوی پایداری شهری، مسکن و انقلاب، شماره ۴۷، پاییز ۱۳۸۶، صص ۴۴-۵۱.

صحرائیان، امیر، (۱۳۸۲)، بکارگیری رهیافت توانمند سازی و ارتقای محیطی در سکونتگاه‌های غیررسمی، نمونه موردی: محله جعفر آباد کرمانشاه، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی

صرافی، مظفر، (۱۳۸۱)، به سوی تدوین راهبرد ملی ساماندهی اسکان غیر رسمی، هفت شهر، سال ۳، شماره ۱۰-۹.

کمانرودی، موسی، (۱۳۷۷)، اسکان غیر رسمی در تهران ساماندهی در منطقه ۶ شهرداری، پایان نامه

University Of Isfahan

Urban - Regional Studies and Research Journal
4th Year – No. 15 - Winter 2013
ISSN (online): 2252-0848
ISSN (Print): 2008-5354
<http://uijs.ui.ac.ir/urs>

An analysis of Socio-economic and physical aspects of Slum areas in Ahar city

N. Zali, J. Poorfathi

Received: April 14, 2011 / Accepted: November 13, 2011, 25-28 P

Extended abstract

1-Introduction

Over the last few decades, urban marginalization has been a major challenge in the metropolitan and large cities. After various experiences of forcible **contact**, what is recommended by international organizations is an empowerment approach which focuses on the empowerment of squatters instead of financial support. In this study, Ahar squatters were identified and investigated in 4 neighborhoods. Using Cochran formula, 320 samples were chosen randomly and their economic, social, physical and spatial characteristics of neighborhoods were collected by questionnaires and then analyzed by SPSS software. Besides, using SWOT approach and identifying problems, strategies of

Empowerment in different dimensions was presented. Results showed that Shileboran and Nirugah neighborhoods have more problems regarding socio-economic and physical status, whereas Chalabverdi neighborhood has better situation than other neighborhoods. Ownership issue, poor housing conditions, access problems and poor sewage system were serious problems for residents of these neighborhoods.

2- Theoretical bases

In the second decades of 1980s, empowerment strategies along with improvement in informal habitat settings are recommended to overlook the poor economic condition of families and also the inability to use the collective power. Therefore, a great leap was created in modern approach which is based on the improvement of local communities and macro policies. The entity of the empowerment approach is based on the

Author (s)

N. Zali (✉)
Assistant Professor of Urban Planning, University of Guilan, Rasht, Iran
e-mail: zalinader1@yahoo.com

J. Poorfathi
MA. student In Rural Planning, University of Guilan, Rasht, Iran

reduction of poverty and in human-oriented sustainable development it is based on the citizen participation.

3– Discussion

The problem of informal settlements in Ahar city because of its geographical location as a city in northeast of Azerbaijan province and its situation in the middle of bundles of small and big villages has been accelerated to the extent that solving the problem has been a real challenge. Investigation of the situation of these districts shows that economic, social and physical situation of these districts aren't in a good condition. Due to poor sanitary condition and free flow of sewages, keeping animals in some residential units, the possibility of infectious diseases and their development to other parts of the city are increasing.

4– Conclusion

The results show that more than 90% of the residents of these neighborhoods immigrated from near villages which in Shileh-boran involves nearly 95% of residents. Furthermore, more than 80% of the immigrations are of familial form and individual immigration is rare in these areas. Considering the occupational status of these immigrants, 45% are workers with the average salary of 100-150 thousands tomans. In addition, results show that Shileh-boran and Nirougah neighborhoods have poorer economic, social and physical conditions. The problems of ownership, poor housing situation, sewage system and access can be regarded as the important problems in these areas.

The analysis of the results of the SWOT show that despite the serious threats and fundamental weaknesses such as high percentage of workers in primary jobs, hidden and seasonal unemployment, high dependency ratio, limited role of women in economy of the family, poor intensity, lack of financial facilities in improving neighborhoods, disorder of streets margin space, lack of balance in void and solid spaces, narrow passages, compression of texture, inefficiency of network access, weak and inappropriate studding, facade and form, low educated ratio, migration of majority of residents, bad sanitary condition, high rate of crime between young people, there are some opportunities for empowerment of the residents and improvement in neighborhood. These opportunities can be the inclination of the municipality in improving neighborhood, government's attention to organizing the informal habitat, international aids for empowerment activities, the existence of the sense of public participation of the residents for improvement and support of the government in creating local loan boxes, can be one of the solutions for neighborhoods problems.

Key words: Slum dwelling, informal settlements, Ahar, empowerment

References

- Akhter, Ali Mohammad and kavita toran, (2000), Migration-slums and urban squatter at www.Yorku.ca/bunchmi/ICEH
- Asian Development Bank (2010), access to justice for the urban poor toward inclusive cities.

- Bighdeli, Davood, (2004), Organization of informal settlement, case study: Fatemie Avenue in zanzan, M.S Thesis in Geography and urban planning, university of Zanzan
- Castells, M. (1996), the information age; economy, society and culture, Blackwell press
- Fanni, Z. (2006), Cities and urbanization in Iran after Islamic revolution, available at: www.elsevier.com/locate/cities
- Francois, I. J. (1999), the postmodern condition; a report on knowledge, Minnesota university press.
- Friedmann, J. (1992), the politics of alternative development, Cambridge, Blackwell.
- Haj Yousefi, Ali, (2002), marginalization and urban transformation processes, Journal of haft-shahr, Housing and Urban Development, third year, N.8, Tehran,
- Haj Yousefi, Ali, (2003), marginalized and informal settlements, Conference Proceedings, University of Tehran, Volume II
- Kamanrudy, Musa, (1998), informal settlement in Tehran, organizing in the 6th district of Tehran, M.S thesis, geography and urban planning, shahid Beheshti University .
- Khatam, Azam, (2002). People share, government share, improvements in the neighborhood, journal of Haft-shahr, third year, N. 9 - 10, Tehran,
- Khzrayy, Farzin, (2002), empowering the informal settlement: the experience of Zahedan, Journal of Haft-shahr, third year, N 9-10, Tehran
- Luvic, Z. (2007), SWOT methodology and regional planning, available at: www.Zrc-sazu.si/lgs/SWOT.
- Narayan, D. (2002), Empowerment and Poverty reduction; a source book, the World Bank press.
- Pal, A.(2008), political space for the civil society: the work of two community-based organization in Kolkata, Habitat international, No.32.pp,424- 436
- Piran, Parviz, (1994), slums in Iran: An overview of theoretical perspectives with Iran, Political and economical Journal, Vol 9, Number 3 and 4, Tehran .
- Piran, Parviz, (1995), slums in Iran: The final part, Political and economical Journal, Vol 9, No. 5-6, Tehran .
- PourMohammadi, Mohammadreza, (2000), Housing planning, First printing, Tehran, Samt publication
- Sahrayyan, Amir, (2003), applying empowerment approach in informal settlements, case study: Jafar Abad Neighborhood in Kermanshah, MS Thesis, University of shahid Beheshti
- Sarraf, Mozaffar, (2002), toward national strategy to organize the informal settlement, Journal of Haft-shahr, Vol 3, No. 10-9 .
- Shahidi, Akram, (2007), empowering local informal settlements, a step toward urban sustainability, housing and Revolution journal, No. 47, pp. 44-51 .
- Tavassoli, Gholam Abbas, (1995), Urban Sociology, University of Payam nour The County Planning Department, East Azarbaijan province, (2007), the province spatial planning, Volume II, Social and Cultural Analysis

Thorns, David. C, 2002, The Transformation of cities urban theory and urban life, Palgrave, McMillan
UN, Habitat, 2003, Challenge of slums, global report on human settlement
Veddeld, trond & albhay siddham, 2002, livelihood and collective action among

slum dwellers in a megacity (New Delhi) at [www. Dlc.dlib.indiana.edu/achieve](http://www.Dlc.dlib.indiana.edu/achieve)
www.sci.org.ir
Ziari, Karamatolah, Azar dokht, Nozari, (2009), organizing and empowering the informal settlement in Ahwaz, Journal of Human Geography researches, No. 68, pp. 21-36 .

